

Ю. Лічман,

аспірант кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

СВОБОДА РУХУ КАПІТАЛУ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейський вибір – це невід’ємна складова національної ідеї та стратегічний напрям державно-правового розвитку України. Ратифікація Угоди про асоціацію є знаковою подією в новітній історії України та лише першим кроком на шляху до єдиного європейського ринку. Один із базових принципів формування зони вільної торгівлі – поступове досягнення чотирьох свобод, у тому числі свободи руху капіталу. Розуміння вказаних принципів сприятиме усвідомленню тієї стратегії, якої дотримується Європейський Союз (далі – ЄС) у відносинах із третіми країнами. Вказане свідчить про актуальність пропонованої теми дослідження.

Серед вітчизняних та іноземних дослідників Європейського Союзу питання свободи руху капіталу приділяли увагу такі вчені, як В.М. Гаєць, К. Дейвіс, Л.М. Ентін, В.М. Завгородня, О.І. Ільченко, С.К. Лещенко, Є.А. Самойленко, В.А. Селіванова, Й. Тачинська, Б.М. Топорін та інші.

Серед усіх чотирьох свобод (вільного переміщення товарів, осіб, послуг і капіталу) вільний рух капіталу має ширшу сферу дії, ніж інші свободи, та поширюється не лише на держави Європейського Союзу, а й на треті країни, які не входять до ЄС.

Створюючи Європейське економічне співтовариство, держави-члени задекларували свою готовність лібералізувати рух капіталу настільки, наскільки це дозволяють їхнє економічне становище та платіжний баланс. Водночас встановлювалась можливість запровадження захисних заходів у разі, якщо вільний рух капіталу порушуватиме функ-

ціонування фінансового ринку в будь-якій державі-члені (ст. 73) [1].

Держави-члени досить обережно підійшли до питання руху капіталів. Як зазначає В.О. Селіванова, свобода руху капіталів, з одного боку, розглядалась як допоміжний механізм для досягнення свобод спільного ринку, а з іншого – як самостійна свобода, надмірний ступінь лібералізації якої в економічних умовах кожного конкретного періоду розвитку Європейських Співтовариств міг спричинити серйозний дисбаланс економіки [2, с. 16].

Рух капіталу в ЄС регулюється насамперед розділом IV «Капітали та платежі» (ст. ст. 63–66) Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС). Вторинне законодавство ЄС, що регулює питання руху капіталу, включає Директиву Ради Міністрів № 88/361 «Про імплементацію статті 67 Договору про Співтовариство» від 24 червня 1988 р. [3] (далі – Директива про рух капіталу 1988 р.), а також документи, що передбачають певні винятки із застосування принципу вільного руху капіталу: Резолюцію Ради Міністрів «Про заходи, які повинні вживатися Співтовариством з метою боротьби з міжнародним ухиленням від оподаткування» від 10 лютого 1975 р. [4], Регламент Європейського Парламенту та Ради Міністрів «Про контроль готівкових коштів, що ввозяться або вивозяться зі Співтовариства» від 26 жовтня 2005 р. [5], Директиву Європейського Парламенту та Ради Міністрів № 2005/60 «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей та фінансування тероризму» від 29 жовтня 2005 р. [6] тощо.

У праві ЄС під капіталом прийнято розуміти грошові кошти (як національну, так і іноземну валюту), цінні папери, вироби з дорогоцінних металів. Водночас право ЄС відрізняє рух капіталів і рух грошових коштів. У справі «Luisi & Carbone» [7] Суд ЄС зазначив, що рух капіталу – це всі фінансові операції (транзакції), пов'язані насамперед з інвестуванням коштів, на відміну від платежів, що є відшкодуванням за надані послуги, виконані роботи або поставлені товари (у зв'язку з виконанням зобов'язань сторони за раніше укладеними договорами).

З'ясування змісту свободи руху капіталу має певні труднощі, оскільки не існує легального визначення поняття «капітал» у названих міжнародних договорах, проте практика склалася таким чином, що Суд ЄС та інші правозастосовні органи ЄС за роз'ясненням його змісту звертаються до Директиви про рух капіталу 1988 р.

Для полегшення імплементації норм до Директиви про рух капіталу 1988 р. було долучено Додаток № 1, який містив класифікацію видів руху капіталу. До нього віднесено прямі інвестиції, інвестиції в нерухомість, операції з купівлі-продажу цінних паперів, операції з купівлі-продажу акцій чи часток участі в колективних інвестиційних компаніях, операції з купівлі-продажу іноземної й національної валюти на внутрішньому валютному ринку, операції з відкриття поточних і депозитних рахунків у національних та іноземних фінансових установах, операції з надання кредитів в операціях за участю резидентів держав-членів, надання грошових позик, поруку, гарантії й права застави, здійснення платежів, пов'язаних зі страхуванням, позики, пожертвування, отримання спадщини, погашення боргів, фізичний експорт та імпорт майна, відшкодування збитків, компенсації, платежі, пов'язані з авторськими правами.

У своїх рішеннях Суд ЄС не визнає, що цей перелік є вичерпним, і тлумачить його розширено, включаючи

до нього схожі правові інститути. Наприклад, у справі «Grummer & Mayer» (1999 р.) [8] Суд ЄС включив у Додаток № 1 до видів руху капіталу іпотеку в іноземній валюті.

Пізніше Суд ЄС підтвердив, що положення ст. 63 Договору про функціонування ЄС щодо руху капіталу стосуються як «прямих» інвестицій, тобто капіталовкладень, здійснюваних шляхом створення й купівлі вже наявних підприємств із метою забезпечення ефективної участі в управлінні та корпоративному контролі, так і «портфельних» інвестицій, що здійснюються через придбання акцій на фондовому ринку винятково з метою фінансового інвестування й отримання прибутку без наміру здійснювати контроль або брати участь в управлінні компанією [9].

Основною відмінністю свободи руху капіталу від решти свобод (пересування осіб, товарів і послуг) є те, що ст. 63 ДФЄС застосовується незалежно від членства держави в ЄС. Тим самим щодо руху капіталу й платежів у ЄС як загальне правило встановлено режим найбільшого сприяння, який передбачає, що фінансові потоки з усіх країн регулюються на рівних умовах. Головною причиною для запровадження цієї ліберальної норми стала необхідність відкриття ринків фінансових послуг (банківського, страхового секторів), а також спрощення процедури іноземного інвестування [10]. У справі «Sanz de Lera» (1995 р.) [11] Суд ЄС визнав, що положення ст. 63 ДФЄС встановлюють чіткі й безумовні заборони та не вимагають ухвалення актів із їх імплементації. Прямую дію мають також положення Директиви про рух капіталу 1988 р.

Договір про функціонування ЄС та акти інститутів ЄС запроваджують певні винятки зі свободи пересування капіталу й платежів. Відповідно до ст. 65.1(а) ДФЄС держави-члени мають право застосовувати положення свого податкового законодавства, що визначають відмінності між платниками податків, які перебувають у неоднакових умовах, щодо місця проживання

чи місця інвестування капіталу. Закріплення цього обмеження пов'язується з необхідністю збереження цілісності національних систем оподаткування, оскільки ця сфера значною мірою залишається в компетенції держав-членів (справа «*Wachman v. Belgium*» (1990 р.) [12]). Проте під час здійснення таких заходів необхідно підтвердити, що вони спрямовуються на захист цілісності національних систем оподаткування та є необхідними для досягнення мети, а також продемонструвати, що для вирішення поставленої проблеми держава-член вживає ефективних заходів у системі національного оподаткування.

Згідно зі ст. 65.1(b) ДФЄС держава-члени можуть вживати всіх необхідних заходів для запобігання порушенням національних законів та актів виконавчої влади, особливо у сфері оподаткування, і для ретельного контролю за діяльністю фінансових установ; встановлювати процедуру декларування даних про переміщення капіталу з метою отримання інформації адміністративного чи статистичного характеру; вживати заходів, що є виправданими з позиції публічного порядку чи державної безпеки. Це положення повторює ст. 4 Директиви про рух капіталу 1988 р. У справі «*Rutili*» (1975 р.) [13] Суд ЄС вказав на необхідність вузького тлумачення застережень щодо публічного порядку й державної безпеки, які мають розглядатись у контексті цілей і принципів ЄС. Тобто на них можна посилатись, лише коли існує серйозна загроза фундаментальним основам суспільних відносин у державі-члені.

Проте обмежувальні заходи, викладені в ст. ст. 65.1(a) та 65.1(b), не повинні бути засобом безпідставної дискримінації або завуальованого обмеження руху капіталів чи платежів (ст. 65.3 ДФЄС).

З метою уточнення дозволених заходів щодо обмеження руху капіталу інститутами ЄС було ухвалено низку постанов.

Директива 91/308/ЕЕС «Про запобігання використанню фінансової сис-

теми з метою відмивання «брудних грошей» приписує державам-членам запровадити норми, які зобов'язують їх кредитні й фінансові установи перевіряти особи своїх клієнтів (коли сума операцій сягає 15 000 євро (ст. 3)); зберігати інформацію про такі операції протягом 5 років (ст. 4); з'ясовувати джерела походження коштів у випадках, коли існує підозра в сумнівних операціях. У вже згадуваних справах (наприклад, «*Sanz de Lera*» 1995 р.) Суд ЄС підтвердив законність обмежувальних заходів із метою попередження таких дій, як уникнення оподаткування, відмивання «брудних» грошей, торгівля наркотиками, тероризм.

Директива 89/117/ЕЕС [14] вимагає оприлюднення річної бухгалтерської документації філіями кредитно-фінансових установ, що мають головний офіс за межами держави – члена ЄС.

Однак запобіжні заходи повинні обмежуватись декларуванням, а не приводити до запровадження вимог щодо отримання додаткових дозволів, оскільки такі вимоги можуть розглядатись як спосіб безпідставної дискримінації чи завуальованого обмеження руху капіталів або платежів. У своєму рішенні в справі «*Association Eglise*» (2000 р.) [15], у якій ішлося про вимоги французького законодавства щодо отримання дозволу в Міністерстві економіки Франції для здійснення прямих іноземних інвестицій у випадках їх можливої загрози для публічного порядку та державної безпеки, Суд ЄС дійшов висновку, що отримання додаткових дозволів вважатиметься виправданим лише у виняткових ситуаціях, тому на державах-членах лежить відповідальність довести необхідність такого дозволу. Крім того, умови для застосування дозвільних заходів повинні чітко визначатись у внутрішньому законодавстві.

Відповідно до ст. 65.2 ДФЄС на свободу пересування капіталу й платежів поширюються обмеження, передбачені положеннями про право на заснування та економічну діяльність. Вони стосуються обмежень видів діяльності,

пов'язаних із виконанням офіційних владних повноважень (ст. 51 ДФЄС). Певні обмеження можуть бути встановлені у вигляді особливого режиму щодо іноземних громадян з огляду на міркування публічного порядку, державної безпеки та охорони здоров'я (ст. 52 ДФЄС).

Також деякі обмеження щодо руху капіталів передбачаються у зв'язку із запровадженням економічного й валютного союзу. Згідно зі ст. 143 ДФЄС країна – член ЄС, яка має труднощі чи в разі серйозної загрози їх виникнення щодо платіжного балансу, а також якщо це загрожує функціонуванню спільного ринку або здійсненню спільної торговельної політики, може здійснювати обмежувальні заходи з дозволу Комісії ЄС. Відповідно до положень ст. 144 ДФЄС у разі несподіваної кризи з платіжним балансом держава-член може вжити як пересторогу захисні заходи самостійно. Такі заходи повинні зумовлювати якомога менше проблем у функціонуванні спільного ринку та не можуть здійснюватись більш активно, ніж це справді необхідно для подолання раптових труднощів.

Поглиблення економічної інтеграції в Європейському Союзі веде до поширення основних свобод внутрішнього ринку об'єднання на треті країни. Насамперед це стосується сусідніх країн, навіть якщо рівень їх відносин із ЄС не передбачає підготовку таких країн до майбутнього членства в ЄС. Водночас можливості для третіх країн користуватись свободами внутрішнього ринку ЄС залежать від того, наскільки тісно співпрацює відповідна країна з ЄС. Найбільші можливості для використання свобод внутрішнього ринку отримують ті держави, з якими ЄС має угоди про асоціацію. Значно обмежені права й можливості користуватись ринковими свободами мають неасоційовані країни [16, с. 216].

При цьому існують додаткові обмеження. Вони постають із правил, установлених державами-членами або інститутами ЄС на 31 грудня 1993 р.

щодо переміщення капіталу в треті країни та (або) з них, у тому числі прямих інвестицій у підприємства, нерухомість, надання фінансових послуг чи допуск цінних паперів на ринки капіталу (ст. 54.1 ДФЄС).

Крім того, у випадках, коли за виняткових обставин переміщення капіталу в треті країни або з них викликає чи загрожує викликати серйозні труднощі у функціонуванні економічного й валютного союзу, ЄС може вводити захисні заходи щодо третіх країн на період не більше 6 місяців за умови, що такі заходи є вкрай необхідними (ст. 66 ДФЄС).

ЄС і держави-члени також можуть обмежувати рух капіталу й платежів щодо третіх країн із метою запровадження економічних санкцій.

Таким чином, свобода руху капіталу створює умови для функціонування відкритого, конкурентного, інтегрованого й ефективного європейського фінансового ринку, надає низку переваг як споживачам, так і надавачам фінансових послуг. Для громадян вільний рух капіталу означає можливість безперешкодно здійснювати низку операцій за кордоном, зокрема відкривати банківські рахунки, інвестувати свої кошти найбільш вигідним чином, придбаваючи цінні папери іноземних компаній, нерухомість в інших країнах тощо. Для підприємств, що потребують фінансових ресурсів, свобода руху капіталу відкриває перспективи їх отримання на найвигідніших і найсприятливіших умовах, для інвесторів – можливість пропонувати свої ресурси на ринку з великим попитом.

Для України лібералізація режиму надання фінансових послуг і зняття обмежень на транскордонний рух капіталів є важливими елементами поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Відповідні положення зафіксовано в підрозділі 6 глави 6 та ст. ст. 145, 146 глави 7 Угоди про асоціацію.

Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити вільний рух капіталу,

пов'язаного з прямими інвестиціями, гарантувати захист іноземних інвестицій, а також ліквідацію чи репатріацію цих інвестицій і пов'язаних прибутків. Усе це передбачає великий обсяг роботи для України щодо проведення реформ та гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Ключові слова: вільний рух капіталу, держави – члени Європейського Союзу, судова практика, єдиний ринок.

Статтю присвячено дослідженню принципів, якими забезпечується одна з основних свобод «єдиного ринку», – вільних рух капіталу. Аналізуються положення установчих договорів, судова практика, норми актів вторинного права Європейського Союзу. З'ясовується, які існують винятки з принципу вільного руху капіталу.

Стаття посвячена изучению принципов, которыми обеспечивается одна из основных свобод «единого рынка», – свободное движение капитала. Анализируются положения учредительных договоров, судебная практика, нормы актов вторичного права Европейского Союза. Выясняются существующие в принципе свободного движения капитала исключения.

The article is devoted studying of principles with which one of the basic freedoms of “the Single Market”, namely free movement of capital is provided. Position of constituent contracts, judiciary practice, norms of certificates of the secondary right of the European Union is analyzed. Out existing basically free movement of capital of an exception are found.

Література

1. The Treaty of Rome [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf.
2. Селиванова В.А. Принцип свободного движения капитала в праве Европейского Союза: сущность и проблемы реализации :

автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / В.А. Селиванова ; Московская гос. юрид. академия. – М., 2007. – 25 с.

3. Директива Ради № 88/361/ЄЕС «Щодо імплементації статті 67 Договору» від 24 червня 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_182.

4. Резолюція Ради Міністрів від 10 лютого 1975 р. «Про заходи, яких має бути вжито Співтовариством для боротьби з ухиленням від оподаткування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

5. Регламент Європейського Парламенту та Ради про контроль за готівковими коштами, що ввозяться та вивозяться зі Співтовариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

6. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2005/60/ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей та фінансування тероризму» від 26 жовтня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774.

7. Graziana Luisi and Giuseppe Carbone v Ministero del Tesoro : Judgment of the Court of 31 January 1984 // References for a preliminary ruling: Tribunale civile e penale di Genova (Italy). – Invisible transactions – National control requirements. – Joined cases 286/82 and 26/83 Case 222/97 Manfred Trummer and Peter Mayer (1999) ECR I-1661. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=286/82>.

8. Case 222/97 Manfred Trummer and Peter Mayer (1999) ECR I-1661 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

9. Case C-282/04 та C-283/04, Commission of the European Communities v. Kingdom of the Netherlands (2006) ECR I-9141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

10. Право Європейського Союзу : [підручник] / за ред. О.К. Вишнякова. – О. : Фенікс, 2013. – 147 с.

11. Case C-163/94 Sanz de Lera and others (1995) ECR I 4821. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

12. Case C-204/90 Bachman v. Belgium (1992) ECR I-249, (1993) I-CMLR 785 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

13. *Case 36/75 Rutili v. Minister for the Interior (1975) ECR 1219 (1976) I-CMLR 140* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

14. Директива Ради № 89/117/ЄЕС «Щодо зобов'язання стосовно публікації щорічних бухгалтерських документів структурними підрозділами кредитних та фінансових установ, що створені у державах-членах, головний офіс яких знаходиться на території іншої держави-члена» від 13 лютого 1989 р. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_272.

15. *Case C-54/99 Association Engliste de Scientologie de Paris, Scientology International Reserves Trust v. the Prime Minister (2000) ECR I-1335* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derzhreestr.gov.ua>.

16. Аракелян М.Р. *Право Європейського Союзу : [учебник] / М.Р. Аракелян, Н.Д. Василенко. – О. : Симекс-принт, 2011. – 304 с.*

